

De nieuwe grootouders

1. Inleiding

Grootouders en kleinkinderen maakten elkaar vroeger maar korte tijd mee of helemaal niet.

Nu mensen langer leven en meer in conditie blijven, zien grootouders hun kleinkinderen vaker. Een toenemend aantal grootouders maakt zelfs de geboorte van achterkleinkinderen mee. Grootouders worden niet langer geassocieerd met oudjes, die op hun laatste benen lopen, Zij doen er toe en tellen mee. Daarom wordt de eenentwintigste eeuw ook wel de ‘grootouders-eeuw’ genoemd. Deze ontwikkeling heeft onderzoekers gestimuleerd om de relatie tussen grootouders en kleinkinderen nader te bestuderen.

Veel vragen dringen zich daarbij op, zoals hoe beleven de grootouders hun kleinkinderen, hoe kijken kleinkinderen tegen hun grootouders aan, hoe verloopt hun onderlinge communicatie en bestaan er ideale grootouders?

Wereldwijd bestaan er grote verschillen tussen de rol van grootouders, afhankelijk van de culturele en economische context. Wij beperken ons in dit hoofdstuk tot de ideale grootouders in de westerse samenleving in het algemeen en in Nederland in het bijzonder.

2. De significante rol van de grootouders

De rol van grootouders is veranderd Niet alleen omdat de levensverwachting sterk is toegenomen, maar ook vanwege andere ontwikkelingen die van invloed zijn op de rol van opa's en oma's.

Ten eerste is het toegenomen aantal moeders dat is gaan werken van invloed gebleken. Deze ontwikkeling brengt met zich mee dat steeds vaker een beroep wordt gedaan op de grootouders om op te passen. De oppas-opa en oppas-oma zijn een bekend beeld geworden. Van alle moeders (15-65 jaar) werkt nu ruim 80%. In het jaar 2000 was dat beduidend minder. Toen werkte ongeveer de helft van de moeders. En nog verder terug in de tijd was het aantal werkende moeders nog kleiner en was het meer uitzondering dan regel dat moeders buitenshuis werkten.

Er is echter wel een opvallend verschil in hoog- en laagopgeleide moeders. Van de hoogopgeleide moeders werkt 84%, terwijl dat bij laagopgeleide moeders 50% bedraagt.

Ten tweede wordt de rol van de grootouders beïnvloed door het sterk gestegen aantal echtscheidingen; dat ligt nu rond de 30.000 per jaar. Daarnaast is er een nog groter aantal scheidingen van paren die samenwonen en niet zijn getrouwd. Omdat de kinderen na de scheiding vaak bij hun moeder blijven wonen, doet de alleenstaande moeder vaak een beroep op haar ouders om op de kinderen te passen als zij aan het werk is.

Ten derde wijzen we nog op een ontwikkeling die er eveneens voor heeft gezorgd dat het aantal contacten tussen grootouders en kleinkinderen is toegenomen. Dat betreft het steeds kleiner wordende aantal kinderen dat in een gezin wordt geboren. Waar in 1950 nog veel grote gezinnen voorkwamen met vier of vijf kinderen, is dat nu gemiddeld één tot twee kinderen per gezin. Om precies te zijn: 1.49 kinderen per vrouw. Hierdoor krijgen de grootouders met minder kleinkinderen van doen en kunnen zij meer aandacht en tijd aan hen besteden.

3. **Grootouders met en voor hun (klein)kinderen**

De meeste grootouders onderhouden geregeld contact met hun kinderen en kleinkinderen. Onderzoek laat zien dat de aard van de contacten uiteenloopt van oppassen en kinderen van school ophalen tot koken, boodschappen doen, helpen bij reparaties en voorlezen.

Daarnaast springen grootouders bij in het geval van een crisissituatie, zoals ziekte van een kleinkind of één van de ouders, ernstige gedragsproblemen van het kleinkind, een scheiding, ongeluk, overlijden en/of financiële problemen.

Het inschakelen van de grootouders kan ook het gevolg zijn van een gebrek aan kinderopvang en/of gebrek aan financiën om de kinderopvang te bekostigen.

De grootmoeders springen iets vaker in om de helpende hand te bieden dan de grootvaders. Ook zijn er verschillen in de aard van de activiteiten. Zo helpen grootvaders vaker bij klussen in huis (schilderen, reparaties) en zorgen grootmoeders vaker voor een ziek kind en koken zij voor het gezin. De hulp van de grootouders speelt zich kortom af op financieel, emotioneel en praktisch terrein.

Niet alle grootouders besteden evenveel tijd en aandacht aan hun (klein)kinderen. Het blijkt dat driekwart van de grootouders dat regelmatig doet. Een meerderheid van hen doet dat gedurende het hele jaar.

Meer in detail blijkt dat 12% van de grootouders bijna dagelijks of ten minste vijftien uur per week langskomt. Verder is vastgesteld dat één op de vier grootouders tijdens de schoolvakantie op hun kleinkinderen let. We kunnen daar-

aan toevoegen dat 8% van de ouders met baby's of peuters hun ouders inschakelen. Iets meer dan de helft doet dat structureel acht tot twaalf uur per week.

De contacten zijn meestal positief van aard, maar niet altijd. Er kunnen zich ook fricties voordoen, waardoor de contacten tussen grootouders en kleinkinderen worden verminderd of verhinderd. Een belangrijk twistpunt kan het verschil van mening zijn over de opvoeding van de kleinkinderen.

4. **Grootouders en opvoeding**

De meeste grootouders zullen zich niet mengen in de opvoedingsstijl van de ouders en beseffen dat de ouders de eerste en meest bepalende opvoeders zijn. Maar er zijn ook grootouders die herhaaldelijk laten blijken dat zij het oneens zijn met de manier waarop de ouders hun kinderen opvoeden. Dat kan een bron van conflicten zijn en kan leiden tot ergernis bij de ouders en verwarring bij de kleinkinderen.

Het verschil in denken over opvoeding tussen grootouders en ouders kan betrekking hebben op tal van aspecten, zoals disciplineren, monitoring, betrokkenheid, probleemoplossing, waardering en controle. Op elk van de vier door Baumrind (1967) geschetste opvoedingsstijlen (autoritatief, autoritair, permissief en verwaarlozend), kunnen ouders en grootouders van mening met elkaar verschillen en in botsing komen.

Een belangrijk twistpunt ligt vaak in het verschil tussen een autoritatieve en autoritaire opvoedingsstijl. Grootouders zijn opgegroeid in een tijd waarin de autoritaire opvoeding meer gewoonte was dan uitzondering. In de huidige samenleving is een democratische opvoeding waarbij het kind betrokken wordt meer gangbaar. Grootouders kunnen moeite hebben met die verschuiving en zich strenger en strikter opstellen naar de kinderen dan de eigen ouders en meer gehoorzaamheid eisen.

Maar grootouders kunnen zich ook 'verlost' voelen van de verantwoordelijkheid om kinderen op te voeden en ertoe neigen hun kleinkinderen weinig te verbieden en te veel mee te gaan met de wensen van de kinderen. Deze verwennende stijl kan conflicteren met bijvoorbeeld de autoritatieve stijl van de ouders.

Verder kunnen botsingen voorkomen als de grootouders vinden dat de kleinkinderen te veel aan hun lot worden overgelaten en te weinig oog hebben voor de belangen van het kind. De grootouders gaan zich daardoor omgevraagd steeds meer bemoeien met de opvoeding en aansturen op meer aandacht en

betrokkenheid van de ouders bij de kinderen. Dit verschijnsel wordt ook wel ‘Omatitus’ genoemd.

De omgang tussen grootouders en kleinkinderen kan ook vastlopen als de ouders de grootouders buitenspel zetten en de contacten tussen grootouders en kleinkind blokkeren. Dat kan gebeuren als er veel conflicten zijn tussen de ouders en grootouders over het (opvoed)gedrag van de ouders. Maar de verstoring kan ook het gevolg zijn van langstlepende verstoorde relaties uit de periode dat de kleinkinderen er nog niet waren.

5. **Hoe ervaren grootouders hun kinderen?**

Doorgaans zijn de grootouders blij als zij de kleinkinderen zien. Maar er wordt ook weleens een zucht van verlichting geslaakt als de kleinkinderen weer zijn vertrokken of als de grootouders weer terug naar huis rijden. Zijn de contacten een last of een lust? Hoe zit dat precies?

Onderzoeken geven aan dat de overgrote meerderheid van de grootouders plezier beleeft aan de zorg en aandacht die zij aan het gezin van hun kinderen en kleinkinderen besteden. Het geeft hun voldoening en zij zijn dankbaar dat zij wat voor hun kinderen en kleinkinderen kunnen doen.

Er is echter ook een klein deel van de grootouders dat de zorg ervaart als een last (20%) of als een verplichting (10%), zo blijkt uit het onderzoek van Grunwald et al. (2022). Deze grootouders houden er een dubbel gevoel aan over.

Wat verklaart de verschillen in beleving?

We noemen hier enkele factoren die daarop van invloed kunnen zijn.

Het verschil in ‘opleiding’ vaak in combinatie met ‘welvaart’; hoger opgeleide grootouders die onder gunstige omstandigheden leven, ervaren minder druk als zij voor de kleinkinderen zorgen dan de lager opgeleide ouders die op de onderste treden staan van de sociaal-economische ladder.

Het verschil in ‘gezondheid’; niet alle grootouders verkeren in een even optimale gezondheid; met het ouder worden neemt de kans op gezondheidsklachten zoals minder energie, rugpijn, hoofdpijn, minder mobiel en andere ouderdomskwalen toe; de minder gezonde grootouders ervaren meer en eerder spanning bij het omgaan met de kleinkinderen.

Ook bestaat er verschil in beleving tussen grootouders die nog ‘werken’ en die inmiddels met ‘pensioen’ zijn; de gepensioneerden hebben meer tijd beschikbaar, terwijl de nog werkenden tijd moeten vrijmaken en moeten plannen hoe zij het inpassen in hun vrijetijd; dat kan voor extra druk zorgen.

Voor grootouders die ‘zonder partner’ zijn komen te staan, verlopen de contacten met de kleinkinderen ook anders dan bij grootouders met een partner;

de alleenstaande grootouders kunnen niet overleggen met of stoom afblazen bij een partner; zij voelen eerder dat zij hun grenzen hebben bereikt.

Het maakt ook veel uit op 'hoeveel kinderen' in het gezin de grootouders moeten letten; hoe meer kinderen, hoe drukker de contacten zullen verlopen, hoe meer energie dat kost en hoe eerder de vermoeidheid toeslaat.

Niet alleen de leeftijd van de grootouders maar ook de 'leeftijd van de kleinkinderen' maakt uit; jonge kinderen vragen vaak meer aandacht dan de oudere kinderen die zichzelf kunnen redden.

Er zijn grootouders die heel 'frequent' de zorg voor de kleinkinderen op zich nemen en inspringen om de taken van de ouders te verlichten; een hoge contactfrequentie vergroot echter de kans op vermoeidheid en stress; grootouders die weinig contacten onderhouden met hun kleinkinderen hebben daar minder snel last van.

Ten slotte kan het verschil in beleving van de grootouders ook worden verklaard vanuit de mate waarin zij 'zich betrokken voelen' bij hun kleinkinderen; dat kan uiteenlopen van erg meeleven met het wel en wee van hun kleinkinderen tot grootouders die meer op afstand blijven.

Onderzoeken laten zien dat overgrote meerderheid van de grootouders plezier beleeft aan de zorg en aandacht die zij aan het gezin van hun kinderen en kleinkinderen besteden. Het geeft hun voldoening en zij zijn dankbaar dat zij dit voor hun kinderen en kleinkinderen kunnen doen.

Er is echter ook een klein deel van de grootouders dat de zorg ervaart als een last (20%) of als een verplichting (10%) zo blijkt uit het recent onderzoek van Grunwald et al. (2022). Deze ouders houden er een dubbel gevoel aan over.

6. Hoe beleven kleinkinderen hun grootouders?

Veel onderzoek gaat over de vraag hoe de grootouders zich verhouden tot hun kleinkinderen en hoe zij hun rol als grootouders ervaren. Maar hoe beleven de jeugdigen zelf hun grootouders?

Positieve interacties

De meeste kleinkinderen ervaren de contacten met grootouders als ondersteunend. Dat ondervinden ze vooral op crisismomenten, zoals een scheiding, huiselijke conflicten en/of schoolproblemen. Een sterke band tussen grootouders en kleinkinderen helpt de pijn te verzachten die noodsituaties met zich kunnen meebrengen, maar kan ook helpen om de omgang met bijvoorbeeld een depressieve moeder te verlichten.

Positieve relaties tussen grootouders en kleinkinderen komen niet alleen de stabiliteit binnen het gezin ten goede, maar zorgen ook voor meer zelfvertrouwen bij de kleinkinderen, zo blijkt uit onderzoek waarbij jongvolwassenen terugkijken op hun ervaringen met grootouders (Stephan, 2023).

Terugkijkend geven zij ook aan dat de invloed van de grootouders een rol heeft gespeeld in de ontwikkeling van hun normen en waarden, in hun keuzes bij hun opleiding of werk en op de wijze waarop zij zijn opgevoed. Ze zijn hun grootouders dankbaar voor wie ze zijn geworden. De mate waarin dat het geval is, hangt sterk samen met de aard en intensiteit van de contacten tussen grootouders en kleinkinderen.

Negatieve interacties

Het is niet altijd koek en ei tussen grootouders en kleinkinderen. Er zijn ook relaties die negatief zijn gekleurd. Meestal hangt dat samen met spanningen tussen grootouders en ouders, die afstralen op de contacten tussen grootouders en kleinkinderen. Dat kan gaan om verschillen in opvatting over de opvoedingsstijl, maar het kan ook het gevolg zijn van conflicten binnen het gezin zelf, zoals ruziënde ouders.

De negatieve interacties tussen grootouders en kleinkinderen kunnen ook het gevolg zijn van spanningen tussen grootouders en kleinkinderen. Grootouders wijzen bijvoorbeeld het gedrag van hun kleinkinderen af, omdat ze dat de vrijpostig vinden. Omgekeerd kunnen kleinkinderen zich ergeren aan grootouders die altijd wat te zaniken hebben of zich te veel opdringen. Bij negatieve interacties kan ook sprake zijn van grootouders die geen oog hebben voor wat er in het gezin plaatsvindt, er een eigen agenda op nahouden en deze niet afstemmen op het ritme en het leefklimaat in het gezin.

Jeugdigen die hun grootouders op deze wijze hebben meegemaakt, kijken terug op een periode waarvan zij zich overwegend negatieve ervaringen herinneren met veel meningsverschillen en ruzie over wat je wel en niet moet doen. Zij hebben de steun en de hulp van hun grootouders gemist, terwijl zij die support wel graag hadden meegemaakt.

Overige factoren

Er zijn meer factoren die van invloed kunnen zijn op de beleving van de contacten tussen grootouders en kleinkinderen. Zo kan de behoefte aan contact per jeugdige verschillen van sterk tot weinig. Dat geldt eveneens voor de grootouders. Er kunnen fricties ontstaan als de kleinkinderen weinig of geen behoefte hebben aan contact, terwijl de grootouders dat wel hebben.

Andersom kunnen grootouders weinig behoefte hebben aan contacten met hun kleinkinderen, terwijl de kleinkinderen dat graag willen.

De frequenties van de contacten tussen grootouders en kleinkinderen is tevens van invloed op de ervaringen van de kleinkinderen. De impact van grootouders die regelmatig in het gezin aanwezig zijn is groter – zowel in positieve als negatieve zin – dan van grootouders die zich weinig laten zien. Ook de leeftijd speelt een rol. Naarmate de kleinkinderen ouder worden, nemen de contacten tussen hen en de grootouders af. In de ontwikkeling van de eigen identiteit van de oudere kinderen nemen de grootouders een steeds kleinere plaats in. Ze blijven wel verwant, maar de kleinkinderen gaan hun eigen weg.

7. **De ideale grootouders door de bril van de kinderen**

Nu kinderen hun grootouders langer meemaken, vormen zij zich ook een duidelijker beeld van hen. Deze beeldvorming vindt niet alleen plaats op basis van de fysieke aanwezigheid, maar ook op grond van de emotionele nabijheid, waarbij grootouders bijvoorbeeld de rol van vertrouwenspersoon kunnen vervullen.

Mansson (2015) spitte de literatuur door naar de ideale grootouders en kwam tot de volgende vier clusters van ideale kenmerken:

Zorg dragen

Ideale grootouders tonen begrip, zijn empathisch en reageren responsief. Zij tonen interesse en zijn betrokken bij het wel en wee van hun kleinkinderen (schoolprestaties, vriendschappen).

Social support bieden

Tot dit cluster van de ideale grootouders behoren sociale en emotionele steun bieden. Het gaat niet alleen om financieel helpen, maar ook en vooral om op emotioneel gebied support geven in tijden van problemen, bijvoorbeeld bij de naweeën van een scheiding.

Emotionele nabijheid

Dit cluster refereert aan kenmerken van de ideale grootouders als betrokken zijn bij vreugdevolle momenten en plezier ontleenen aan hun relatie met de kleinkinderen. De ideale grootouders staan emotioneel dichtbij en vervullen ook wel de rol van vertrouwenspersoon. Kleinkinderen en grootouders communiceren veel met elkaar en hebben een goede onderlinge band.

Gezinsverbondenheid

Kleinkinderen beschouwen de ideale grootouders ook als personen die een onlosmakelijk deel van het gezin uitmaken. Samen (kleinkinderen, ouders en grootouders) vormen zij één grote familie, *‘for better, for worse’*.

8. Ben ik een ideale grootouder?

Er zijn meerdere instrumenten ontworpen om te bepalen hoe kleinkinderen denken over hun grootouders.

Een van de eersten die een instrument ontwikkelden om de kwaliteit van relaties te bepalen waren Pierce, Sarason & Sarason (1991). Zij ontwierpen de *Quality of Relationships Inventory* (QRI). Deze vragenlijst bestaat uit 25 items en brengt drie dimensies in beeld: social support, diepgang en conflict.

De QRI is niet specifiek ontworpen om de kwaliteit van de relatie tussen kleinkinderen en grootouders te bepalen, maar de kwaliteit van de gezinsrelaties in het algemeen. Gebleken is echter dat de dimensie ‘social support’ goed bruikbaar is om de kwaliteit van de relaties tussen grootouders en kleinkinderen te meten. Deze dimensie bestaat uit vragen als: in hoeverre kun je op je grootouder rekenen: om te helpen bij problemen, als er een gezinslid is overleden, naar mij luisteren als ik boos ben op iemand, mij eerlijke feedback geven.

Later ontwikkelde Mansson (2013) de 17 tellende items *Grandchildren Received Affection Scale*, waarmee de volgende vier dimensies werden bepaald: liefde en waardering, humor, zorg dragen en sociabel gedrag (zoals verjaardagen en behaalde diploma’s vieren).

Voorbeelden van items zijn: mijn grootouder vertel me dat hij/zij van mij houdt, mijn groot vader is geïnteresseerd in hoe het met me gaat.

Nog weer later ontwierp Mansson (2015) de *Ideal Grandparent Scale* (IGS) en onderzocht deze vragenlijst op validiteit en betrouwbaarheid. Op basis daarvan kwam hij tot de conclusie dat de eerder onderscheiden dimensies als social support, emotionele nabijheid, zorg dragen en gezinsverbondenheid samen tot één dimensie behoorden. Het instrument bestaat uit de volgende veertien items:

Mijn grootouder:

is vriendelijk	is lief	is dankbaar
is een familiemens	is genereus	is ondersteunend
is begripvol	is betrouwbaar	is intelligent
is wijs	weet veel	is een goed rolmodel
staat klaar met raad en daad	is geruststellend	

De IGS hanteert een zevenpuntsschaal lopend van 1 sterk mee oneens tot 7 sterk mee eens. De score gaat van 14 naar 98. Hoe hoger de score hoe idealer de grootouders.